

azt hiszem, ilyenek minden emberben vannak: csak más és más dolgokkal, tárgyakkal kapcsolatosak — hasonló módon respektáltassanak. Erre azonban belátom, nincs semmi remény mindaddig, a míg az emberek között jogokra nézve különbségek vannak. Ettől és csak ettől várom én az általános emberi javulást, a jóságnak a fejlődését és tökéletesedését. De csak abban az esetben, ha a tömegek *járadság és küzdelem nélkül* jutnak jogaikhoz. Mert mihielyt nem így kapják, mint szerencsésebb sorsba született embertársaik ajánlókát: akkor a jog már sohase lesz számukra a jóság iskolájának beiratási levele! Javitani fog az alsó- és közép-osztályok sorsán, de ember és ember egymáshoz való viszonyán aligha változtat valamit.

No de azt hiszem, mára elég volt. Már éjfél utánra jár az idő. Most jó éjszakát kívánok neked és magamnak is és kérek, hogy írj minél hamarabb. Makáry Ilonkának pedig add át üdvözlémet, ha hozzájuk mégysz és beszéljess vele rólam, de csak úgy, ha ő kezdi. Ölel Sándor.

A Belváros.

IRTA VIHAROS.

Pest legrégebb és Budapest legújabb városrésze. Valamikor maga a város volt s ma is, hogy már csak kerülete a nagyvárosnak, városzerte úgy beszélnek róla, mint a városról. Bemegyünk a városba, a városban vásárlunk s a városban sétálunk. A finomságokat és a drágaságokat a városban árulják s az antiszociális asszonynak, a drága ruhás, drága kalapos, a csupa-ruházkodás asszonynak a Belváros az éltetője. A miért azután ő a Belváros éltetője.

A Belváros talán másféle volna, talán csak közönséges városrész volna, ha az asszonyok az életkörülményeikhez alkalmazkodnának. S a viszonyaik talán kevesebbek volnának, ha az asszonyok az életviszonyaikhoz simulnának. A Belváros talán szegényesebb volna, ha a többi városrésznek nem volna annyi gondja. Vagy talán fordítva: a többi városrésznek nem volna annyi izgalma, ha a Belváros szürkébb volna. A mi talán nem is volna jó. Talán egyszerűen elsavanyodnánk, ha ráadnók magunkat a takarékosagra. Talán egyszerűen kiderülne szegényes valóságunk, ha nem hajszolnók a drága, szép látszatot.

Csak a gazdagság takarékoskodhatik szomorúság nélkül, a szegénység takarékoskodása életről való lemondás. S ez a lemondás mégsem egészen szükséges. Mert az emberek rendszerint csak egy életet élnek és nem bizonyos, hogy az az életbölcsesség, ha az ember ezt az egy életet sem éli. Csak ne fecsérelje el. Ne a takarékoságot hirdessük, hanem kárhoztassuk az élet elhárítását.

A Belváros sok életbe kerül, sok elpocsékolott életbe. Drága áron vásároljuk benne a szépséget. A nagyváros szépségét és a szépség látszatát. Ha egyszer a többi város takarékoskodni kezdene, a Belváros tömkremenne. A savanyu kerületeknek keserű a központja volna. Most a keserű kerületeknek az édes Belváros a középpontja. Az édes városrész, a hol minden drága s a hol minden drágaság kívánatos. Az édes asszonyi jelző, nem azért, mert őt jelzi, hanem azért, mert ő jelez vele mindent, a mi tetszik neki, a mit megkíván, a miről nem tud mit mondani s a mi nem ejti gondolkozóba. Az asszonynak édes az írója, a színésznője, a madara, a mulatsága, a ruhája, a szenzációja. Édesek neki a kirakatok és édesek neki a kelmék, a tollak, a cifraságok, édes neki az egész élet tartalmatlansága. Édes városrész a Belváros, a hol lépten-nyomon azok az életédeségek környékeznek.

A Belváros a legrégebb városrész, hiszen maga a régi Pest. De egyuttal a legújabb városrész, mert a régi Pestből alig maradt meg benne valami is. A házait lebontották s az utcáit, tereit is megbontották. Csupa négyemeletes ház van új utcáiban és új terein. A Belváros a legnagyobb városrész. A modern házépítés sok minden szépsége, finom-

sága, ormótlansága, furfangja érvényesül ott, a hol még csak a minap, még vagy husz évvel ezelőtt, kis utcákban, alacsony házakban régi polgári kényelmetlenség és naiv nagyotakarás együgyűsködött. Kis házak, sötét folyosók, boltos szobák, otromba falak helyébe vasbetonos, rabitzfalas, végigablak házak kerültek.

A régi belvárosi házakon se volt sok a művészet, az ujakon is kevés. A tegnapi Belváros háza se szólalt meg tulságosan az az alkotásban, munkában való kedvtelés, a melyről a régebbi mesterségek örömet tettek valómást. Egy-egy építőmesteri szépségötlet, egy-egy asztalos munka öröme, egy-egy lakatos művészambíciója régi kis házakat érdekessé, kedvessé, akárhányszor széppé tett: mesteremberek, mesterlegények remekeltek bennük tudásukkal, ötletükkel, még a kedvükkel is hivalkodtak bennük. A tegnapi Belvárosnak, a melynek helyébe a mai került, nem sok ilyen háza volt. Csak néhány kis barokkháza, a bécsi XVIII. századbéli barokknak néhány szép ide-származványa volt olyan, a melynek kár volt elpusztulni. Egyemeletes házak, kariatidos vagy konzolos kapuval, vakolatból formált, vakolatdisznek szánt finom ritmusu homlokzattal. Kettő-három még megmaradt. A Kötő-utca és a Galamb-utca sarokháza, a Vörös Pálné-utca egy-két háza, a Borz-utca egy kis emeletes palotája, nemcsak szépséges hangulat, hanem tanulmányos művészi finomsággal is szolgál.

A mindent tapasztaló és aztán minden tapasztalatukat eredeti újdonsággá kiforgató építészek megtanulmányozhatnák őket. Vagy például a szerb templom falkerítésének két kapuját, de magát a templomot és tornyát, szép toronykarzatát is. Maholnap ezek az épületek elpusztulnak s a tegnapi Belvárosból nem marad meg más, az is csak néhány évre, csak néhány stilustalan földszintes háza. Az új házak adómentessége ezeket is elpusztítja. Még a templomokat is le akarják, talán le is kell rombolni. A Ferencziek templomát, a melynek elrejtett tornya kőből rakott mennetű s a plébániát, a melynek minden korból maradt érdekességei közt jófajta Árpádok korabeli szépségek is vannak. Azt a finom barok kőtornyot Linzbauer építőmester építette. Ez a mester is annak a csöndes polgári építőmestergárdának tagja volt, a mely talán nem is tudta, hogy művészek csoportja, de nagyon-nagyon örült, valahányszor szépet alkothatott.

Lebontják a megmaradt nagy, profán középületeket is, a központi városházát, a régi Károly-kaszárnyát és a Vármegeházát. Helyükön utcákat hasitanak, tereket nyitnak, modern városszabályozást végeznek. A Belváros tegnapi intimitásának pusztulásában részt vesz ilyenformán a tegnapi monumentalitása is. Együtt tűnik el a kedvességgel. A bécsi Martinelli híres homlokzatát, a központi városháza városház-utcai nemes homlokzatát, még mielőtt lebontanák, megromtják: harmadfél emeletes harmóniájából kiforgatják, még két emeletet építenek rája. A városháza kicsiny a nagy adminisztrációnak s a városházát, noha csak ideiglenes, meg kell toldani. Talán sajnálhatnók a szép homlokzatot, a miért eltorzítják, de mivel a finom arányu és szép ritmusu homlokzatot a nagy házzal egyetemben amugy is lebontják, egyetlen zokszó se essék a megnyomorítása miatt.

A lebontásra ítéltetett vármegyházának városház-utcai részét Zitterbarth Mátyás építette. Nem is nagyon régen, a múlt század negyvenes éveiben, a nagy árvíz után. A homlokzata is, a kapualja is, a melyben a »kézben kivont kard« hajdu strázsál, klasszikus motívumokkal való finom mesterkedés. Dóri oszlopsorral s egyéb antik építészeti formákkal művészkedő empireoskodás. Vagy talán a berlini klasszikusok üzenetének hatása alatt lett, mint a Lipótvárosnak több monumentális, szép pátoszu háza. Hozzátoldották a régi, rideg megeházához s a tegnapi Belvárosnak, a tegnapi Pestnek egyik legimpozánsabb épülete volt.

Az Eskü-téri hid építésével s a Hatvani-utca kiszélesítésével indult meg a tegnapi Belváros nagy pusztulása. Addig csak imitt-amott, mindig a régi keretben építettek egy-egy nagyvárosi házat, de most a Kigyó-tér, az Irányi Dániel-utca, a Duna- és Kötő-utca

közt lebontották az egész várost, a legbelsőbb, a legigazibb, a legpatricziusabb s a legnyárs-polgáribb Belvárost. Megszűnt a kis Kigyó-tér, a városközép közepe, a honnan a Belváros kisugárzott, megszűnt a Rózsa-tér, a Sebestyén-tér, a Városház-tér és a Halpiacz. Az egyemeletes város a maga kis szűk utcáival, jobbára közönséges házaival merő tér- és méretharmónia volt. Azok a kis házak mintha maguktól kinőttek volna a kanyargó utcák mentén. Most közéjük hasított a nagy boulevard, a Kossuth Lajos-utca és jobbra-balra a házakba belekapaszkodván, kitágította a mellékutcákat, össze-vissza keverte és egyenesre egyengette őket. A festői zárkózottság és keretezettség helyébe messzeséges távlatokat hozott. Egyszerre messzibe nézhettünk. A Belváros azelőtt a rövidlátók szépségeivel szolgált a messzire nem néző polgárnak, ma megnyugtatja a nagyvárosi ember messzelátó szemét. A messzelátókat is, a magasba nézőket is. És a háziurakat is. Ha én háziur lehetnék, bizonyára én is negyedik emeleténél kezdeném meg a ház szépségét megbecsülni. Értendő, hogy az olyan városrészben, a melyben minden új ház harmigec esztendeig adómentes s a melyben egy-egy négyzetméterért már 12.500 koronát is fizettek, a ház a magasságba igyekszik. Minél több házbőrjövendőt akar termelni. Öt emeletes akar lenni és hat-hét emeletes is lesz. S azután a nagyvárossá növekedésben elfog bennünket a nagy számok mánora és az ormótlanságok tisztelete s még a nem háziurak is örülnek a sok öt-hat emeletes háznak. Egyenesen városzépülésnek tartják azt, hogy egyre sokemeletes házat építenek. Ötven évvel ezelőtt, mikor Pesten négyemeletes ház még csak három volt, az a Váci-ut és Ország-ut sarkán levő három ház nagy büszkeségszámba ment. A szép jövendő ígértének tartották őket. S a jövendő bekövetkezett: a Dunaszabályozás jókora területeket feltöltött s a Dunapartot telerakták négyemeletes házakkal a hetvenes évek elején. Talán csak egyetlenegy ember tiltakozott ellene, hogy a Dunapartot ormótlan négyemeletes házakkal megrakják: a világtalan Táncsics Mihály. Kertét akart az új területen ültetni. Röpiratokat írt a négyemeletes házak ellen. Hiszen a vak ember még a rövidlátóénál is kisebb látómezővel beéri: beéri azzal az izzó vörös mezővel, a melyet világtalanul lát s a melybe mélységeket még képzelni sem tud. De a fényes vörös felületen szertelen volt neki a négyemeletes ház képzelte képe. Elterpeszkedett a felületen és minden magasságot és szélességet betöltött. A vak embernek fájt ez a képerőszakoskodás.

A méretmámoros magasságnézők a nagyváros megvalósulását látták a sok négyemeletességben. S egyszerre csak, 1873-ban és 1874-ben, a négyemeletes ház elszaporodott. Huszonhatot építettek. A Belvárosban is vagy két-hármat. Azután megint abbamaradt a négyemeletes házak építése. A Belvárosban más házat is keveset építettek, csak a kilenczvenes évek vége felé és 1910 után láttak hozzá a magasság új meghódításához. Sorra került az ötemeletes ház is. Az ormos és tornyos Budapest a házépítés beleszédült az ormótlanságba. Nálunk minden sarokháznak tornya, minden egyéb háznak orma-tornya van. Megmámorosodtunk a magasságtól. Felhőket nem karczolhatunk a házainkkal, de legalább mutogatunk feléjük. Azok a tornyok-ormok mutató öklök.

Kár a monumentalitásért, hogy belevész az ormótlanságba. A brutalitás hangosabb, mint az arányosság. Tehát beszédesebb is. Uralkodó építészeti elemmé lett. Semmi építészeti forma nem elég vastag, nem elég széles, nem elég hosszú, nem elég sok. Semmit se tudunk bevégezni, mert egyre akad valami ornamentumunk, valami oszlopunk, gömbünk, ballaszterünk, párkányunk, pilaszterünk, a mit még föltornyosíthatunk a máris szertelen, ormótlan föltornyosodottságra. Házat a házra, tornyot a tornyra, esarnokot a tetőre, templomot a fedélre. Milyen kár a kétemeletes házért, hogy megszűnik. Milyen kár a nemes pátoszu szép harmóniáért, a miért deklamációjává és elméskedéssé és ötletzaporitássá és szószátyársággá hígul a négy-, öt-, hatemeletes homlokzaton!

Az új Belváros csupa magas ház. Van köztük szép is, új finomságokat kereső és találó

és van olyan is, a melyen az építész régi finomságokat hízelve, mesterkedve megújított. Van köztük már egész sor áru- és üzletház is. A függőleges irányu, a nehézség uralmát kifejező ritmusnak a vízszintes irányu, a játékban mulatozó, ritmus fölött való művészi diadalát az áruháznak kell aratnia. A magas ház monumentalitását igazán az áruház érvé nyeshetheti a maga új aránylehetőségeivel. A magas lakóház jobbára csak régi lehetőségeknek, régi beosztottságoknak, ujszerű vagy nem is ujszerű, csakis variáló egymásra rakása, míg a magas áruház csupa új beosztás, csupa új kigondolás, új arány, új méretlehetőség. A függőleges vonal, a magasságot kifejező és hordó függőleges formák a régi templomban és az új áruházban érvényesülnek nagyszerűen. Az új Belváros üzleti háza is meg-megpróbálkoznak ezzel a föladatukkal. Az üzletház a lakóháznak és az áruháznak összeegyeztetése s az új Belváros jórészt üzleti ház.

A belvárosnak kős centruma is van, két egymással vetélkedő és egymást megtoldó élet és világ közepe. A Kossuth Lajos-utca és a Váci-utca. Emez a régiebb, a hagyományos, a bensőségebb, amaz az újabb, az erőszakosabb, a látszatosabb. A Váci-utca országos híri. A váci-utcaizság s az előkelőség országszerte egy fogalom volt, mint a hogy például a kerepesi-utisághoz városszerte, de országszerte is az a képzet fűződött, hogy bármily olesó is valami benne, még mindig drágán fizettek meg. Olcsóbban is odaadták volna.

A váci-utcai üzletek a múlt század derekán országosan ismertek voltak. Ugy ismerték őket, akár a híres írókat és politikusokat. A vidéken is el tudták sorolni őket. Volt köztük olyan, a mely valóságos fogalom volt. Például a Monaszterly és Kuzmik boltja, vagy az Alter és Kiss üzlete. Deák Ferencz egyszer a választói előtt, talán beszámoló beszédében, így jellemezte a maga és Andrássy Gyula gróf egymáshoz való politikai viszonyát: »Ha én a Monaszterly vagyok, Andrássy gróf a Kuzmik«.

A Váci-utca az előkelő sétálás korzója volt. Nem mindenki mert erre a korzóra menni. A külvárosok, a mai kerületek, kispolgári, nyárs-polgári lakói úgy néztek erre a korzóra, mintha az uri finomság, előkelőség és gazdagság tilalomfákkal fogná körül. A Váci-utczában sétálás a rendes polgári osztály fogalom-világában vagy előkelőséget, vagy előkelőséghez dörgölözést, vagy abszolút ráérést vagy időlopást jelentett. A kerületek közül csak a Lipótváros nem respektálta sokáig azokat a képzelte tilalomfákat és lassan-lassan belevegylt a váci-utcai korzóba, később lefoglalta magának. A Stefánia-uti korzóra is jöideig ilyen félelem, szerénykedő, szemérmes bátortalanság bámult, míg aztán a ligeti nép ráeszmélt, hogy mindenki bátran részt vehet benne, elbáméskozhatnak, unatkozhatnak, ha kint a szabadban szebbet, jobbat nem tud sétálni.

A váci-utcai korzónak máig valami szalonszerű jellege maradt. Járókelői ismerősök, vagy legalább ismerik egymást, tudnak egymásról, míg a Kossuth Lajos-utcai korzó mindenki tolongása.

A Kossuth Lajos-utca korzója akkor kezdődött, a mikor a Hatvani-utczából a széles, szép Kossuth Lajos-utca lett. Eleintén inkább amolyan uri formájú köpködő volt, a milyen minden magyar városban van, vagy a városháza előtt, vagy a fő utcában. A köpködőn a közügyekről tereferélnek, a magánügyekről sugdolóznak a pipázó polgárok vasárnap délutónként. A Kossuth Lajos-utcai korzón természetesen nem pipáztak, de férfiak tereferéltek, sugdolóztak és adomáztak. Politikusok, kaszinótagok, ujságírók és egyéb ráérok. Valami sajtósági nagyvilágisággá dagadt malomlatlisság szólalt meg abban az országos, városi és magánügyekről való tereferében. A nagyváros a Kossuth Lajos-utcai korzón kisvárossá lett s a sétálók mindenkiről mindent tudnak, mindenkivel mindent elhitelnek s az egymásnak továbbmondás révén társaságot, közvéleményt irányítanak.

A széles uton a körüli sajtósági kisvárosiasság körül a világvárosiasság hőmpölyög. Dolga, vásárja, szórakozása után járó nép. Vasárnap délelőtt a sok száz, a sok ezer sétáló; hétköznap pedig a be a városba jött s onnan hazafelé tartó nagyváros. A Rákóczi-

utról be-beszívárog a korzóra valamelyes elevenség, sokaságtolongság, formátlanság, nem törődömség. A hagyomány nélkül való Kossuth Lajos-utcai korzó demokratikusabb, hangozabb, általánosabb, utcaibb, mint volt: váci-utcai. Most majd egészen népkorzóvá lesz, ha majd villamosvasut jár benne. A politikusoknak más köpködőre kell vonulniok, a uri nép visszasétál a Váci-utczába s a Kossuth Lajos-utca nagy mindenki sétautja lesz. A villamos vasut úgy végez a Belvárossal, mir a hogy például a boulevardok és új forgalmu Páris-sal végeztek. Összekeverték a bennük bőzőnlött különféleséget, mindenkit mindehova vittek, a sokaságokat behozták a városba a várost szertehurczolták külvárosba, be városba. A mi Belvárosunk is így jár a villamosvasutal. Városrésznek olyan lesz, a mely a keresztház háznak. Laknak is benne, mindenki átjár rajta. Egész Budának és Pestnek keresztüljárójává lesz. A ki lakója va már most is csak lakója, nem a polgára. Régi polgársága elszéledt. Kiköltözött a Józsefvárosba és Ferenczvárosba. Még csak délnyugati szögében, a volt Lipót-utca, Molnár-utca vidéken akad valamelyes régi polgársága. Ez is idegenül érzi magát. Már el se tud igazodni az új városban, a nagy sokemeletességben, a modernségben, drágaságban, szomszédatlanságban, koma-sógortalan világban. Az utcák neve is idegenül mararája. Csupa új név, új emberek neve, csupa új emlékezésbe szólítás. Ezek a nevek végleg kiforgatják a várost és számüzik a régi be városit. Talán kár is a régi nevekért. Legalább az utcanevek megmaradhattak volna a régi primitivitásból. A régi néven nevezések seho sem, sohasem akasztják meg a haladást, csak maguk a dolgok válhassanak ujakká. A régi néven nevezés nyomán hangulat támad, má pedig az olyan hangulat, a mely ártatlan bátran szolgálhat mulatságunkul.

Fáradtan.

— Felolvasta a Petőfi-Társaság utolsó ülését. —

Elfáradtam időelőtten, érzem.

Borúsna látom én már az eget.

Hová úgy vágytam, nem voltam a bérczen

És a völgy már pihenni integet.

Batyum úgy nyom, alig tudom emelni,

A terhet már ma-holnap nem bírom,

Pedig mi benne van könnyű, pelyhelynyé:

Egy pár levél, egy pár hervadt szivom.

Egy pár levél, egy pár hervadt szivom csak

A multból ennyit menthettem meg én.

Szivem mindent elosztá, miye volt csak,

Elhagyta dal, hit s most koldusszegény.

Komor lemondás csüggeteg megülte,

Árvullan tengő csöndes őszi rom;

Mi megmaradt a multból még körülte:

Egy pár levél, egy pár hervadt szivom.

Es mégis milyen féltve őrzöm én meg

E lim-lomot, egyetlen kincsemet.

Éjente, hogyha már gyertyák sem égnek,

Fakó szírmak ragyogva int, nevet,

Bús szivemben multak meséje éled,

Dalba fogok s önkénytelen írom:

Szép volt, ha nem is más egyéb az élet,

Csak pár levél, csak pár hervadt szivom.

Minden virág mese, mit csöndbe szőttem

Szerellem búbájos hajnalán.

Elmult szin, fény mind egybefoly előttem —

Az ifju s lány nem is éltek talán!?

S szövöm tovább majd a mult szép meséit,

Még akkor is, ha rám borul sírom,

Csak ott pihenjen majd szivemre téve

A pár levél, a pár hervadt szivom.

Feleki Sándor.